

En berättelse som traderats inom arbetarmiljöer handlar om hur hustrun till den strejkande arbetaren ställer fram tomma tallrikar på bordet med repliken "Åt solidaritet". Eländesforskning eller värdighetsforskning? Klass eller genus? Eller kanske både och, utan anspråk på att avtäckta kausala samband men med öppenhet för tillvarons komplexitet?

Alf Arvidsson, Umeå

Seklernas sex. Bergenheim, Åsa & Lennerhed, Lena (red.). Carlsson Bokförlag, Stockholm 1997. 264 s. ISBN 91-7203-256-1.

I antologin *Seklernas sex* presenteras femton artiklar av forskare och doktorander, framför allt verksamma inom historia och idéhistoria. Redaktörerna Åsa Bergenheim och Lena Lennerhed bidrar dessutom med en inledning där de ambitioner och utgångspunkter som präglar forskningen kring sexualitet sedan 1700-talet fram till sent 1900-tal, skisseras.

Bergenheim och Lennerhed pekar bl.a. på hur vetenskapens sätt att beskriva och förklara sexualiteten följer av rådande kulturella föreställningar. De politiska och moraliska ambitionerna i de vetenskapliga projekten blir särskilt tydliga i ett historiskt perspektiv. Det handlar då inte främst om ambitioner på en medveten nivå, utan om de ambitioner som finns inbäddade i tidsandan, inom vilken vetenskapen både producerar och reproducerar sig själv och rådande representationer.

Givetvis har denna kunskapsproduktion sett mycket olika ut under skilda perioder. Från 1700-talets jämförande studier, över 1800-talets evolutionistiska, fram till 1960- och 70-talens frigörelsestudier har det funnits åtskilliga brott, som lett till nya sätt att beskriva och tolka sexualitet och kön. Bergenheim och Lennerhed poängterar emellertid samtidigt att det länge funnits en grundläggande tanke om sexualiteten som biologiskt bestämd och allmänmänsklig i tid och rum. Om sexualiteten som "en instinktiv kraft, vars karaktär är inbyggd i det mänskliga djurets biologi" (s. 8).

Under 1960- och 70-talen formulerades det vetenskapliga projektet i termer av sexualitetens frigörelse. Sexualiteten beskrevs och förklarades nu som ett resultat av styrkeförhållandet mellan "den repressiva kulturen" och "den naturliga driften". Motsatsparet kultur och natur hade här sina uppenbara konnotationer. Fokus riktades mot konfrontationen mellan sociala system av tabu och naturliga mäktiga drifter, mellan

förbjudande och tillåtande kulturer, mellan kulturens krav och driftens krav.

Vad Bergenheim och Lennerhed pekar på är att kulturen länge varit både närvarande och uppmärksam i sexualitetsforskningen, oavsett de i övrigt essentialistiska grundtankarna. Däremot har det som benämnts som kultur och natur definierats och värderats på högst skilda sätt i olika tider.

Under de senaste decennierna har s.k. konstruktivistiska perspektiv producerat en forskningstradition som på många sätt utmärks av att de skriver mot essentialistiska perspektiv. Kännetecknande här är att sexualiteten i sig kommit att diskuteras i sociala och kulturella termer. Konstruktivistiska utgångspunkter kan sägas ha tvingat fram nya frågor där sexualiteten som begrepp och idé problematiseras.

Bergenheim och Lennerhed lyfter framför allt fram Michel Foucault som den som kommit att representera den icke-essentialistiska forskningen. Foucault ser sexualitet som en historisk konstruktion med komplexa rötter i förkristen och kristen tid. För honom har sexualiteten först i modern tid konstruerats som ett koncept med de betydelser vi tillskriver den idag. Bergenheim och Lennerhed skriver: "Själva begreppet 'sexualitet' är en produkt av det sena 1800-talets sexologi. Dessförinnan fanns ingen sexualitet. Naturligtvis fanns det mänskliga könslivet, men det saknades ett begrepp som sammanfattade och avgränsade de handlingar vi idag betraktar som sexuella" (s. 13).

Bergenheim och Lennerhed betonar samtidigt att konstruktivistisk sexualitetsforskning i hög grad präglas av en rad olika utgångspunkter. Utvecklingen de senaste decennierna ska på intet sätt tolkas som att en enhetlig forskningstradition etablerats. Tvärtom finns här avgörande skillnader. Foucaults tanke att sexualiteten eller driften i sig är historiskt och socialt konstruerad begränsas hos andra forskare till att de sexuella identiteterna, de sexuella njutningsformerna, eller att upplevelsen och tolkningen av sexualiteten betraktas som en konstruktion.

Seklernas sex kan ses som ett axplock av pågående sexualitetsforskning inom en mycket, mycket vid konstruktivistisk ram. I de femton artiklarna ges tillfälle att bekanta sig med en rad empiriska områden, olika perspektiv och aktuella debatter. Arne Jarrick inleder antologin med att ställa frågan: "Har könen blivit fler med tiden?" I artikeln uppehåller han sig huvudsakligen vid att polemisera med Thomas Laqueur och hans *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud* (1990,

i svensk översättning *Om könsens uppkomst. Hur kroppen blev kvinnlig och manlig*, 1994).

Jarrick menar att Laqueur förenklat och reducerat komplexa tankar om kön och sexualitet genom att tala om den äldre enkönsmodellen och den nya tvåkönsmodellen. I själva verket utmärks 1700- och 1800-talen av både gamla och nya tankar, vilka sammanblandas med varandra. Jarricks läsning av Laqueur kan för den initierade säkert väcka en del funderingar och beroende på de egna ståndpunkterna irritera eller förnöja. För egen del fick den mig att tänka på Torild Mois (sned-) läsning av Judith Butler i "Vad är en kvinna? Kön och genus i feministisk teori". Jarricks slutsats är att "könen (gissningsvis) alltid har ansetts vara lika många som de är och förmodligen inte heller den närmaste tiden kommer att bli vare sig färre eller fler" (s. 36f). Oavsett vad det väcker för tankar hos läsaren innehåller artikeln flera intressanta exempel ur medicinsk litteratur från 1700- och 1800-talen.

Om Jarrick representera en mer "konservativ" sexualitetsforskning, där konstruktivistiska tankar mer kritiseras än utvecklas, är Bente Rosenbeck en av pionjerna inom nordisk konstruktivistisk sexualitetsforskning. Bergenheim och Lennerhed understryker också att det framför allt är feministisk forskning och s.k. gay and lesbian studies som utövat inflytande på sexualitetsforskningen. Det är just inom det senare området som Rosenbeck är verksam.

Rosenbecks artikel, "Sandheden om kønnet", handlar om sexologins framträdande vid slutet av 1800-talet. Hon pekar på att sexologin inte bara producerade kunskap utan också skapade individer med bestämda sexualiteter genom att låsa dem vid biologiska kategorier och identiteter. För den som är obekant med konstruktivistisk sexualitetsforskning är artikeln ett bra exempel på hur de klassiska texterna av Michel Foucault, Jeffrey Weeks m.fl. såg ut i slutet av 1970-talet. Men för den redan insatte känns artikeln, av samma anledning, lite gammal.

Foucault är särskilt närvarande i ytterligare fyra artiklar. Margareta Järvinen diskuterar i "Foucault-ago-go – om konstruktivistisk könsforskning" relationen mellan Foucaults dekonstruktionsprojekt och feministisk forskning. Hon aktualiserar här flera frågor som varit centrala i debatten om essentialism visavi konstruktivism inom feministisk teoribildning. Bland annat frågan om förhållandet mellan det sociala och biologiska könet.

I Lars Rydbecks artikel, "Före sexualiteten: om

kärlek, vänskap och homosexualitet hos grekerna i förkristen tid", problematiseras antikens sexualitetsbegrepp. Rydberg menar att det antika samhället saknade ett sexualitetsbegrepp som delade in individer i olika sexuella (identitets-) kategorier, alltså ett sexualitetsbegrepp som överensstämmer med vårt nutida. I det klassiska Grekland organiserades sexuella handlingar i enlighet med den atenska samhällsstrukturen. En fri man hade legitim sexuell kontakt med individer som stod under honom i den sociala hierarkin. Jämlika och ömsesidiga relationer var däremot otänkbara. Motsatspar som passiv-aktiv, över-under upphöjdes, i synnerhet i relationen mellan den vuxne mannen och den unge pojken. Rydbeck utgår teoretiskt från Foucault men visar också hur de grekiska texterna senare kommit att tolkas av till exempel David Halperin.

Elisabeth Elgán uppehåller sig i "När sex blev politik" vid det tidiga 1900-talets sexualdebatt och reformarbete. Elgán menar att det är först vid denna tid som det går att tala om en sexualpolitik. Tidigare intresse för sexuella handlingar var grundat i att upprätthålla den allmänna ordningen och att avvärja hot mot enskild egendom. Det var i intresset för "livet" som förutsättningarna för en sexualpolitik låg; i ambitionen att påverka olika beteenden för att åstadkomma en "sund sexualitet" som ytterst befrämjade folkhälsan. Elgán menar att denna utveckling väl överensstämmer med vad Foucault kallar *bio-politik*.

Jens Rydström arbetar slutligen med Foucault i sin artikel "Panoptikon. Övervakning och kontroll av manlig homosexualitet i Sverige på 1930- och 1940-talen". Likt Rosenbeck uppehåller han sig vid vetenskapens betydelse för de som benämnde sig homosexuella. Rydström menar att avkriminaliseringen av homosexuella handlingar 1944 inte innebar att den samhälleliga kontrollen upphörde. Snarare fick den en annan form där individen själv var delaktig.

Jonas Liliequist och Arne Nilssons artiklar tar också upp frågor om homosexualitet. Liliequists "Staten och sodomiten. Tystnaden kring homosexuella handlingar i 1600- och 1700-talets Sverige" handlar bl.a. om hur makten försökte att undanhålla allmänheten vetskap om homosexuella handlingar. Detta var, enligt Liliequist, en strategi som kan förklara hur tystnaden kring homosexualitet upprätthölls i förmodern tid. Han diskuterar också hur avsaknaden av termer och begrepp, av ett *språk* för att ge mening åt homosexuella handlingar, har medverkat till tystnaden.

Arne Nilssons artikel, "Klass, homosexualitet, urba-

nitet. Om sociala klasser, manlig homosexualitet och den framväxande moderna storstaden”, handlar som titeln anger om klass och sexualitet i den nya staden. Nilsson försöker främst göra upp med idén att det fanns en bestämd klassrelation i de homosexuella kontakter som knöts i stadens miljö. Snarare, menar han, var det *kön* än klass som definierade dessa relationer.

Likt Elgán intresserar sig Maria Sundkvist för de första decennierna av 1900-talet. I sin artikel, ”Hon är på väg utför ’det sluttande planet’”, skriver hon om hur barn med sexuella erfarenheter behandlades av barnavårdsnämnden i Norrköping 1903–1925. Bland annat pekar hon på hur flickor i högre grad än pojkar uppfattades som vanartiga om de hade sexuella erfarenheter. Och hur de av samma anledning omhändertogs på skyddshem ifall de befarades utöva dåligt inflytande över sina kamrater.

Pia Laskar och Hjärdis Levin intresserar sig båda för samtida sexualdebatter. Pia Laskar tar i ”Sexualfrågan som verktyg i könsdebatten. Två texter från mellankrigstiden” sin utgångspunkt i sexual- och äktenskapsrådgivningsböcker. Laskar pekar på att det tidigt förekom högst skilda uppfattningar om kön och sexualitet där synen på kultur och natur var av avgörande betydelse. Hjärdis Levin uppehåller sig i ”Från nymalthusianism till folkhälsa. Sexualdebatt och socialpolitik 1880–1936” vid debatten kring sexualupplysning och preventivmedel i början av 1900-talet. En debatt där de frisinnade kvinnorna intog en position som radikalt skilde sig från den borgerliga kvinnörelsen.

I de övriga artiklarna skriver Kari Telste om äktenskapslöften i norsk rätt, från reformationen till 1900. Lisa Öberg skriver om barnmorskan privat och professionellt. Eva Borgström om Vilhelmine Zahle och den första lesbiska romanen i Norden. Slutligen skriver Anna Jansdotter om Nathalie Andersson-Meijerhelms turné för sedligheten våren 1883.

Seklernas sex är en mycket innehållsrik antologi. För verksamma inom köns- och sexualitetsforskning ger den en intressant bild, om än på intet sätt heltäckande, av vad som pågår inom ett fält som ofta känns svårt att överblicka.

Pia Lundahl, Lund

Agneta Lilja: *Sockrade hjärtan och godissugna spöken. Alla Hjärtans Dag och Halloween, två nya festseder i Sverige*. Språk- och Folkminnesinstitutet, Uppsala. 1998. 107 s., ill. ISBN 91-7229-002-1.

Att nya festseder introduceras i vårt moderna samhälle vittnar Agneta Liljas lilla bok *Sockrade hjärtan och godissugna spöken*. Hon beskriver två nya seder som de senaste åren kommit att etableras i Sverige, Alla Hjärtans Dag och Halloween. Det som förenar dem är deras amerikanska ursprung (eller anglosaxiska) och att de kommit att bli en del av det svenska genom köpmännens försorg.

Alla Hjärtans Dag ska närmast jämföras med det amerikanska Valentine’s Day som påstås ha medeltida ursprung. Det är en dag för kärleksgåvor och bygger på en legend om Valentin(us) som kejsar Claudius lät avrätta år 270. Innan han dog kunde Valentin smuggla ut ett kärleksbrev till fängvaktarens dotter, vilket var det första Valentinkortet. Efter kanonisering kom han att bli alla kärlekspars speciella skyddshelgon. Lilja skriver dock att ursprunget till Alla Hjärtans Dag inte är speciellt intressant utan istället seden i sig. Det är också viktigt att belysa att dagen inte har haft någon svensk motsvarighet vare sig i kyrklig tradition eller i det profana utan att Alla Hjärtans Dag har uppmärksamats främst av handelsmän.

Redan 1956 lanserades dagen av blomsterhandlare i Sverige och 1964 pekar man i annonser på att det är en utländsk sed som nu skulle praktiseras i Sverige. Dagen uppmärksammades som kommersiell högtid under hela 1960-talet och man försökte uppmana till blomsteruppvaktning. Men den fick inte något större genomslag i den svenska folksjälen och låg därför i princip nere under hela 1970-talet. Orsaken är att 1960-talet var framåtblickandets decennium medan 1970-talet präglades av oljekriser och kritik mot vad Lilja kallar ”materialistisk överflödskonsumtion”. 1980-talet såg dock annorlunda ut. Yuppiekulturen, och därigenom materialismen, blomstrade och kampanjen för Alla Hjärtans Dag tog ny fart hos blomsterhandlarna 1982. Därefter har dagen mer och mer kommit att bli en av våra svenska festseder.

Från ett endagsfältarbete 1997 berättar Lilja om hur både radio- och tv-stationer i Uppsala delade ut rosor eller på andra sätt uppmärksammade dagen. Dessutom marknadsförde butikskedjan Guldfynd s.k. My Sweet Teddy-smycken till extra lågt pris och via det interna-